

УДК 2.504
DOI: 10.17721/sophia.2022.19.12

Г. В. Ільїна, д-р філос. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
ORCID: 0000-0001-8409-0696
e-mail: ilina@knu.ua

ФІЛОСОФІЯ ІНВАЙРОНМЕНТАЛІЗМУ ВСЕЛЕНСЬКОГО ПАТРІАРХА ВАРФОЛОМІЯ І

Присвячено ідеям інвайронменталізму у працях та висловлюваннях Його Всесвятості Вселенського Патріарха Варфоломія І. В екологічній концепції "Зеленого патріарха" розглянуто взаємозв'язок релігії та довкілля. Причинно кризи довкілля визнано кризи духовності. Подано твердження, що утилітарної логіки й етики недостатньо для зміни поведінки людини щодо довкілля – для екологічного мислення потрібна світоглядна основа, яку можна знайти в релігії. З позиції православної духовності, зокрема, довкілля – це чудо Божественного творіння, тому світ – це сакральне місце, чудо, місце краси і спілкування із Творцем. Усвідомлення краси і гармонії космосу передбачає розуміння балансу й міри, шляхом до яких є аскеза. Останню реалізують через самоконтроль, який виявляється у виваженому споживанні та використанні тільки необхідних ресурсів і відмові від зайвого на благо інших. Універсальним принципом філософії й етики довкілля є настанова на збереження ресурсів задля майбутніх поколінь, це неодноразово підкреслюється у промовах та працях Його Всесвятості Вселенського Патріарха Варфоломія І.

Ключові слова: Вселенський Патріарх Варфоломій І, філософія довкілля, інвайронменталізм, інвайронментальна теологія, релігія та довкілля, етика сталого розвитку.

Його Всесвятість Патріарх Варфоломій І відомий як Зелений патріарх завдяки екологічній діяльності, екологічному лідерству й концептуальним працям з інвайронментальної теології, які висвітлюють взаємозв'язки довкілля і духовності, привертають увагу до проблем глобального потепління, зміни клімату, втрати біорізноманітності, нечутливого ставлення людей до природних ресурсів, а також розглядають інвайронментальні аспекти православних онтології, космології, етики, освіти й економіки. Актуальність і впливовість екологічної діяльності Вселенського патріархату і Його Всесвятості Патріарха Варфоломія І є визнаними у світі. Він має винагороди й почесні наукові ступені у сфері інвайронменталізму, проводить тематичні зустрічі із провідними політичними й релігійними лідерами, всесвітніми організаціями, а також ініціює семінари й симпозіуми із залученням широкого кола фахівців із різних сфер діяльності (від науковців й урядовців до митців і журналістів). Інвайронментальна концепція Його Всесвятості Патріарха Варфоломія І ґрунтується на темі взаємозв'язку релігії та довкілля і висвітлюється в академічних виданнях – і теологічних, й екологічних.

Екологічні ідеї Його Всесвятості Патріарха Варфоломія І викладені у знайомій нам за українським перекладом книзі "Віч-на-віч із Тайною. Православне християнство у сучасному світі" [1] (у ній ми знаходимо розділ "Чудо творіння", присвячений темі взаємозв'язку релігії і довкілля), а також у зверненнях, виступах, енцикліках та інших подібних матеріалах, що були зібрані у збірці "Космічна благодать, скромна молитва. Екологічні візії та ініціативи Зеленого патріарха" [4] та "На землі як на небесах. Екологічні візії та ініціативи Вселенського Патріарха Варфоломія І" [5]. Обидві збірки за редакцією І. Хрисавгіса – теолога і радника Його Всесвятості Патріарха Варфоломія І з питань довкілля, який у вступі до цих праць систематично викладає історію екологічних ініціатив Його Всесвятості, є автором книги "Варфоломій І. Апостольська місія. Пророче бачення" [2], а також деяких публікацій щодо екологічних аспектів православної духовності й екологічної діяльності Вселенського патріархату (напр.: [8, 9, 10, 13]). Екуменічна концепція інвайронменталізму обговорюють у багатьох академічних публікаціях, наприклад, творіння в контексті біблійного бачення довкілля розглядає М. Баркер [3], екологічну теологію Його Всесвятості Патріарха Варфоломія І описує А. Мейрос [11], внесок Його Всесвятості Патріарха

рха Варфоломія І у становленні інтегральної екології викладає М. Сереті [12].

За І. Хрисавгісом, екологічні ініціативи Вселенського патріархату зароджувалися із середини 1980-х рр. за діяльності попередника Його Всесвятості Патріарха Варфоломія І – Вселенського Патріарха Димитрія І. Зокрема, 1986 р. було організовано Пресинодальну Панправославну конференцію, у якій ішлося про Православну Церкву у світі, що зазнає шкоди від воєн, расизму, нерівності та ставлення людини до природного довкілля. Протягом 1986–1991 рр. у патріархаті проводили заходи, у яких обговорювали теми довкілля. 1991 р. Його Всесвятість Патріарх Варфоломій І, через місяць після обрання, організував першу власну екологічну ініціативу – зустріч на Криті "Живучи у Творінні Господа". 1992 р. було проведено Панправославну зустріч у резиденції Його Всесвятості Патріарха на Фанарі, де підтримали ідею Вселенського патріарха Димитрія І щодо призначення першого дня вересня щорічним днем молитви за довкілля і закликали всіх голів церков звернути увагу на високу важливість екологічних викликів. 1994 р. Його Всесвятість Патріарх Варфоломій І стає першим неполітичним лідером, запрошеним із виступом щодо проблем довкілля в Європейську комісію. З 1994 р. було проведено чимало семінарів у Халкінській духовній семінарії: "Довкілля і релігійна освіта" (1994), "Довкілля та етика" (1995), "Довкілля і комунікації" (1996), "Довкілля і правосуддя" (1997), "Довкілля і бідність" (1998). Вони просували екологічні ініціативи, серед спікерів були лідери церкви, представники наукової й академічної сфери, інтелектуали, митці й журналісти, а також представники екологічних організацій. 1994 р. Його Всесвятість Патріарх Варфоломій І заснував Релігійно-науковий комітет, серед найвідоміших видів діяльності якого – впливові міжнародні симпозіуми: "Одкровення і довкілля" (1995), "Чорне море у стані кризи" (1997), "Ріка життя" – по Дунаю в Чорне море" (1999), "Адріатичне море – море у стані ризику: єдність цілей" (2002), "Балтійське море – спільна спадщина, розділена відповідальність" (2003), "Амазонка – джерело життя" (2006), "Арктика – дзеркало життя" (2007), "Відновлення балансу – велика ріка Міссісіпі" (2009). Симпозіуми мали вплив на екологічні спільноти й посилення міжнародної діяльності щодо розв'язання екологічних проблем [5, с. 4–15].

Його Всесвятість Вселенський Патріарх Варфоломій I отримав визнання і багато престижних нагород за підтримку довкілля, зокрема 2002 р. міністр довкілля Норвегії вручив Зеленому патріарху приз Софії "за новаторські зусилля у встановленні зв'язку між вірою та довкіллям, нагадуючи всім вірянам про їхню безпосередню відповідальність за захист землі. Його духовне і практичне екологічне лідерство дає можливість підняти рівень екологічної обізнаності 300 млн вірян православної церкви по всьому світу й вимагає від інших релігійних лідерів усіх вірувань робити те ж саме" [5, с. 9]. Інвайронментально-теологічні погляди Його Всесвятості Патріарха Варфоломія I є цілісною концепцією, яка, на нашу думку, ґрунтується довкола розуміння принципу розгляду довкілля як творіння. Пропонуємо виокремити такі екологічні ідеї та концептуальні положення інвайронментальної філософії, які наявні у працях і висловлюваннях Його Всесвятості Патріарха Варфоломія I.

- *Криза довкілля – це криза духовності.* Кризу довкілля розглянуто як наслідок діяльності людини, а причиною діяльності є світогляд і спосіб мислення. Його Всесвятість Патріарх Варфоломій I стверджує, що криза довкілля "передусім не екологічна, а релігійна; вона менш пов'язана з довкіллям і більше – з духовною свідомістю. Це криза щодо того, як ми уявляємо світ; це криза, зрештою, того образу нашої планети, який ми маємо. Точкою відліку є наш світогляд, наша візія творіння та довкілля" [3]. Отже, відсутність екологічного мислення має світоглядні причини, укорінені у ставленні людини до довкілля: "Ми поведимося із землею нечутливим, навіть безбожним чином, тому що нам не вдається подивитися на неї як на божественний дар, успадкований згори і належний майбутнім поколінням. Якщо ми не змінимо радикально спосіб, яким ми сприймаємо світ, тоді ми просто матимемо справу із симптомами, а не з їхніми причинами. Нам потрібна нова картина світу, якщо ми сподіваємося на "нове небо і нову землю" (Одрк. 21:1) [3, с. IX].

- *Утилітарної логіки й етики екології недостатньо для зміни поведінки людини щодо довкілля.* У промові на врученні першого почесного докторського ступеня відділом досліджень довкілля Егейського університету 27 жовтня 1994 р. Його Всесвятість Патріарх Варфоломій I порівняв логіку й етику екології, з одного боку, та релігію – з іншого. На думку Зеленого патріарха, сучасна екологія намагається сформулювати правила поведінки людини щодо природи, ґрунтуючись на утилітаризмі, але "раціоналізм цієї утилітарної етики є саме тим, що веде до руйнування природного довкілля" [5, с. 66]. Суть екологічного раціоналізму полягає в раціональних підходах щодо стримування використання ресурсів довкілля, накладаючи на них кількісні обмеження. Проте той самий утилітарний підхід породив нестримне використання природних ресурсів. Екологи "шукають раціональніше застосування раціональної системи, що вже експлуатує природу. Вони шукають утилітарні обмеження в нашому утилітарному зловживанні" [5, с. 67]. Отже, утилітаризм виступає проти утилітаризму, проте не може подолати сам себе. Відповідно, щоб вийти із цього замкненого кола, йому необхідно знайти зовнішню універсальну мету: "неможливо визначити неутілітарні цілі, з якими всі погодяться, ґрунтуючись лише на раціональному критерії. Ми маємо розпізнати в людській особі відмінні потреби та відмінну ієрархію цінностей" [5, с. 67]. Ідеться про критерії формальності раціональності, які визначають життя через категорію кількості, а потрібно – через категорію якості, наприклад, якості

життя майбутніх поколінь [5, с. 67]. Можливі підходи пропонує релігія, яка передбачає ставлення до довкілля як до чуда творіння і Божого дару, що розкрито в наступному аргументі.

- *Довкілля – це чудо Божественного творіння.* Світ, природа, довкілля – це творіння Господа. Усвідомлення того, що довкілля є творінням, змінює перспективу погляду на взаємини людини і довкілля. Православний екологічний дискурс розкриває метафізику сакрального: ми маємо ставитися до світу як до священного місця. "Якщо земля священна, то й наші стосунки із природним довкіллям мають таїнственный, містичний характер: адже вона носить на собі відбитки й сліди рук Божих", – ідеться у праці Його Всесвятості Патріарха Варфоломія I "Віч-на-віч із Тайною. Православне християнство у сучасному світі" [1, с. 179]. Ця ідея повторюється і в інших працях Зеленого патріарха, розкриваючись щоразу в різних ракурсах.

- *Світ – це місце спілкування з Богом.* У вже цитованій промові на врученні почесного докторського ступеня Його Всесвятість Патріарх Варфоломій I висловлює два аргументи з концепту Божественного походження творіння: "По-перше, використання світу не є завершенням самим по собі для людства, проте способом зв'язку з Богом. Якщо людство спотворює використання цього світу в егоцентричному зловживанні жадібністю, домінуючи і руйнуючи природу, тоді людство заперечує і руйнує свої власні життєдайні зв'язки з Богом, зв'язки, яким судилося продовжуватися у вічності. По-друге, світ як творіння Господа, перестає бути нейтральним об'єктом для людського використання. Він утілює слово Творця як будь-яке інше творіння втілює слово свого художника. Об'єкт природної реальності має печатку мудрості й любові свого божественного Творця; вони є словами (logoi, що також охоплює значення) Бога, запрошуючи людство до діалогу (dialogos) з Богом" [5, р. 68]. Отже, світ – це творіння і місце спілкування (діалогу) із Творцем. Поняття logoi є концептуальним для православного світогляду, воно опирається на інтерпретацію Максима Сповідника й інших класичних богословів. Д. Бредшоу, досліджуючи поняття logoi буття, визначає: Logoi є "внутрішніми сутностями" речей, цінністю та значенням, яке вони мають в очах Творця, а не у нашій недосконалій людській оцінці" [6, с. 9], тому можемо припустити: ідеться про те, що особлива божественна сутність речей наявна у творінні, діалог з яким в такій ситуації не може бути антропоцентричним, він не може передбачати панування недосконалої людини над творінням, джерелом якого є те, що вище за досконалість. Повторюючи цю думку у промові на саміті релігій та збереження природи 5 квітня 1995 р., Зелений патріарх стверджує: "Лише коли людина стикається з матерією та природою як роботою особистості Творця, використання матерії та природи зі свого боку встановлює істинну взаємність, а не цілісне панування людини над фізичною реальністю. Лише тоді можна буде говорити про "екологічну етику", яка не запозичує свій регулятивний характер із конвенційних, раціональних правил, але – з необхідності людини любити і бути любимою в контексті особистих стосунків" [5, с. 256–257].

- *Світ – це чудо і таїнство, яке ми осягаємо, переживаючи красу сотвореного.* Отже, крім діалогічного контексту, у концепті довкілля – творіння можна виокремити естетично-чуттєвий аспект взаємозв'язку духовності та природи: увага до довкілля народжується із захоплення красою світу. "Коли маленьким хлопчиком я супроводжував священника нашого села на служби у

віддалених селищах мого рідного острова Імврос, прекрасні гірські краєвиди поєднувались у моєму серці з величчю богослужіння, – свідчить Вселенський Патріарх Варфоломій I. – Гадаю, що всім нам краса природи, наче камера із ширококутним об'єктивом, надає ширше бачення життя та створеного світу, застерігаючи людство від егоїстичної витрати природних ресурсів і зловживання ними. Духовна лінза православного богослов'я дозволяє мені краще зрозуміти глибинні аспекти таких проблем, як океанічний промисел, що загрожує різним видам риб, зникнення заболочених місцин, пошкодження коралових рифів або винищення тваринного та рослинного різноманіття" [1, с. 175–176]. І далі: "Духовне життя вимагає від нас належного шанування Божого творіння, хоча й не абсолютного поклоніння йому. Те, як ми ставимося до матеріальних речей, безпосередньо пов'язане з тим, як ми ставимося до Бога" [1, с. 176].

• *Злочин проти природи – це гріх.* Це відоме висловлювання Зеленого патріарха, яке він продовжує в такий спосіб: "Для людей спричиняти вимирання видів і знищувати біологічну різноманітність творінь Господа; для людей погіршувати цілісність землі, спричиняючи зміни клімату, позбавляючи землю її природних лісів або руйнуючи водно-болотні угіддя; для людей травмувати інших людей хворобами; для людей забруднювати води землі, її ґрунти, її повітря та її життя отруйними речовинами – все це гріхи" [5, с. 99]. Водночас гріх проти довілля пов'язаний із первородним гріхом. "«Адамів гріх», по суті, полягає саме в небажанні сприйняти світ як дар зустрічі й сопричастя з Богом та його творінням" [1, с. 179], – стверджує Зелений патріарх. І повторює в іншому місці: "Наша первородна перевага звання людської істоти лежить у нашій можливості цінити світ як Божий дар для нас. А наш первородний гріх з огляду на природне довілля лежить не тільки в певному правопорушенні, але, переважно, у нашій відмові приймати світ як таїнство спілкування з Богом і ближнім" [5, с. 74]. Отже, недовіра та розрив сакральних зв'язків із божественним, втрата духовного зв'язку із природою як творінням є причинами як первородного гріха, так і небального ставлення людини до довілля.

• *Усі живі істоти залучені в "космічну літургію".* Його Всесвятість Патріарх Варфоломій I використовує поняття Максима Сповідника космічна літургія, щоб підкреслити пошук власного місця людиною в космосі в умовах біологічної різноманітності й складності життя: "Коли ми зрозуміємо близький зв'язок і взаємозалежність усіх істот та усіх речей в "космічній літургії", тоді ми зможемо почати розв'язувати проблеми екології та економіки. Тоді наше покоління буде враховувати добробут наступних поколінь. Тоді буде діяти кодекс етики, який визначатиме поведінку і торгівлю, і ясний сенс цього світу як нашої спільної відповідальності, з нами як тими, хто за ним доглядає" [5, с. 284].

• *Усвідомлення краси і гармонії космосу передбачає розуміння балансу і миру, шляхом до яких є аскеза.* Для православної космології, яка визнає світ результатом творіння, світ є гармонійним. Краса космосу передбачає гармонію, що неможлива без відчуття балансу й миру. Це відчуття порушується, коли людина починає споживати і використовувати ресурси й блага не через обґрунтовану потребу, а через власну жадібність і нестримність. Його Всесвятість Патріарх Варфоломій I пропонує ввести аскетичний елемент у процес формування відповідальності перед довіллям, що передбачає необхідність добровільно стримуватися задля того, щоб жити в гармонії з ним: "Зменшуючи наше спожи-

вання – що у православному богослов'ї ми називаємо *enkrateia* або *самоконтроль* – ми приходимо до переконання, що ресурси залишилися також для інших людей у світі" [5, с. 98]. Самоконтроль у споживанні потрібен для природного світу довкола. У цьому сенсі аскетизм розглядають як розумне ставлення до споживання, спільну практику свідомого уникнення надмірного споживання ресурсів. "Споживаючи плоди земні нестримно, ми починаємо споживати самих себе через скупість і жадібність. Аскетизм є коригувальною практикою, шляхом метаної, баченням розкаяння. Така візія приведе нас від розкаяння до повернення до світу, у якому ми даємо так само, як беремо від творіння" [5, с. 87].

• *Зміни здійснюються для майбутніх поколінь.* Найсильніший аргумент етики майбутнього, етики сталого розвитку полягає в тому, що ресурси потрібно зберігати заради автентично людського життя на Землі не тільки для нас, але й для майбутніх поколінь. Його Всесвятість Патріарх Варфоломій I закликає до оптимістичного світогляду, до позиції, що ще не пізно почати турбуватися про довілля зараз задля щастя наших нащадків: "Природне довілля – ліси, вода, земля – належать не тільки нинішньому поколінню, але й також майбутнім поколінням. Ми повинні відверто визнати, що людство має право на дещо краще, ніж те, що ми бачимо довкола нас. Ми, і, ще більше, наші діти та майбутні покоління мають право на кращий і світліший світ, світ, вільний від деградації, жорстокості та кровопролиття, світ щедроті й любові. Безкорислива й самовіддана любов до наших дітей покаже нам шлях, яким ми повинні слідувати в майбутньому" [5, с. 142].

• *"Ми всі в одному човні".* Незалежно від наших вірувань, поглядів, переконань, ми всі хочемо дихати чистим повітрям, ми всі хочемо жити, а тому нам ще не пізно об'єднатися заради майбутнього: "Ми всі в цьому разом, – стверджує Вселенський Патріарх Варфоломій I. – Справді, природне довілля об'єднує нас тоді, коли трансцендентні доктрини відрізняють. Ми можемо відрізнитися в наших концепціях походження планети – біблійних чи наукових. Проте ми всі погоджуємося з необхідністю захищати її природні ресурси, які не є ні нескінченними, ні доступними" [5, с. 144].

Отже, у працях і висловлюваннях Його Всесвятості Патріарха Варфоломія I можна знайти цілісну й послідовно викладену систему інвайронметальної філософії. Її ключовою тезою ми бачимо ідею про те, що довілля – це творіння Господа, результат Божого діяння, а світ – сакральне місце, сповнене краси. Усвідомлення гармонійності творіння передбачає розуміння балансу і миру споживання й використання ресурсів. Екологічна деградація виникає з нашої духовної недосконалості. Зміна ставлення до довілля на основі неутилітарного принципу пошани до Творіння є умовою духовної трансформації людини, що необхідна задля блага майбутніх поколінь.

Список використаних джерел

1. Його Всесвятість Патріарх Варфоломій I. Віч-на-віч із Тайною. Православне християнство у сучасному світі. Київ : Дух і літера, 2011. 360 с.
2. Хрисавіс I. Варфоломій I. Апостольська місія. Пророче бачення. Київ : Дух і літера, 2021. 296 с.
3. Barker M. Creation. A Biblical Vision for the Environment / Foreword by His All Holiness, Ecumenical Patriarch Bartholomew. London : T & T Clark International, 2010. 326 с.
4. Bartholomew I, Ecumenical Patriarch of Constantinople. Cosmic Grace, Humble Prayer. Ecological Vision and Initiatives of the Green Patriarch / ed. by J. Chryssavgis. Grand Rapids, Mich. : W.B. Eerdmans Pub., 2009. 336 p.
5. Bartholomew I, Ecumenical Patriarch of Constantinople. On Earth as in Heaven. Ecological Vision and Initiatives of Ecumenical Patriarch

Bartholomew / ed. by J. Chryssavgis. New York : Fordham University Press, 2012. 388 p.

6. Bradshaw D. The *Logoi* of Being in Greek Patristic Thought. *Toward an Ecology of Transfiguration. Orthodox Christian Perspectives on Environment, Nature, and Creation*. New York: Fordham University Press, 2013. P. 9–22.

7. Chryssavgis J. Bartholomew. *Apostle and Visionary / Foreword of Pope Francis*. Nashville, Tennessee: W Publishing Group, 2016. 304 p.

8. Chryssavgis J. Icons, Liturgy, Saints: Ecological Insights from Orthodox Spirituality. *International Review of Mission*. November 2010. Vol. 99, No 2. P. 181–189.

9. Chryssavgis J. Ecumenical Patriarch Bartholomew: insights into an Orthodox Christian Worldview. *International Journal of Environmental Studies*. February 2007. Vol. 64, No 1. P. 9–18.

10. Chryssavgis J. A New Heaven and a New Earth: Orthodox Theology and Ecological World View. *The Ecumenical Review*. July 2010. Vol. 62, No 2. P. 214–222.

11. Maros A. The Ecological Theology of the Ecumenical Patriarch Bartholomew I. *International Journal of Orthodox Theology* 8:1. 2017. P. 146–177.

12. Sereti M. The Contribution of Ecumenical Patriarch Bartholomew to the Configuration of an Ecumenical "Integral Ecology". *The Ecumenical Review*. 2018. Vol. 70. No 4. P. 617–626.

13. Toward an Ecology of Transfiguration. Orthodox Christian Perspectives on Environment, Nature and Creation. *Prefatory Letter from Ecumenical Patriarch Bartholomew* / foreword by B. Mckibben ; ed. by J. Chryssavgis and B. Foltz. New York : Fordham University Press, 2013. 488 p.

References

1. Bartholomew I, Ecumenical Patriarch of Constantinople. *Encountering the Mystery: Understanding Orthodox Christianity Today* [In Ukrainian]. Kyiv: Duh i Litera, 2011. 360 p.

2. Chryssavgis J. *Bartholomew. Apostle and Visionary* [In Ukrainian]. Kyiv: Duh i Litera, 2021. 296 p.

3. Barker M. *Creation. A Biblical Vision for the Environment / Foreword by His All Holiness, Ecumenical Patriarch Bartholomew*. London: T & T Clark International, 2010.

4. Bartholomew I, Ecumenical Patriarch of Constantinople. *Cosmic Grace, Humble Prayer. Ecological Vision and Initiatives of the Green Patriarch* / ed. by J. Chryssavgis. Grand Rapids, Mich. : W.B. Eerdmans Pub., 2009. 336 p.

5. Bartholomew I, Ecumenical Patriarch of Constantinople. *On Earth as in Heaven. Ecological Vision and Initiatives of Ecumenical Patriarch Bartholomew* / ed. by J. Chryssavgis. New York: Fordham University Press, 2012.

6. Bradshaw D. The *Logoi* of Being in Greek Patristic Thought. *Toward an Ecology of Transfiguration. Orthodox Christian Perspectives on Environment, Nature, and Creation*. New York: Fordham University Press, 2013. P. 9–22.

7. Chryssavgis J. Bartholomew. *Apostle and Visionary / Foreword of Pope Francis*. Nashville, Tennessee: W Publishing Group, 2016. 304 p.

8. Chryssavgis J. Icons, Liturgy, Saints: Ecological Insights from Orthodox Spirituality. *International Review of Mission*. Vol. 99, No 2, November 2010. P. 181–189.

9. Chryssavgis J. Ecumenical Patriarch Bartholomew: insights into an Orthodox Christian Worldview. *International Journal of Environmental Studies*, Vol. 64, No 1, February 2007, 9–18.

10. Chryssavgis J. A New Heaven and a New Earth: Orthodox Theology and Ecological World View. *The Ecumenical Review*. Vol.62, No 2, July 2010, P. 214–222.

11. Maros A. The Ecological Theology of the Ecumenical Patriarch Bartholomew I. *International Journal of Orthodox Theology* 8:1 (2017). P. 146–177.

12. Sereti M. The Contribution of Ecumenical Patriarch Bartholomew to the Configuration of an Ecumenical "Integral Ecology". *The Ecumenical Review*. 2018. Vol.70. No4. P. 617–626.

13. Toward an Ecology of Transfiguration. Orthodox Christian Perspectives on Environment, Nature and Creation / *Prefatory Letter from Ecumenical Patriarch Bartholomew*. Foreword by B. Mckibben. Ed. by J. Chryssavgis and B. Foltz. New York: Fordham University Press, 2013. 488 p.

Надійшла до редколегії 21.10.21

Г. В. Ильина, д-р филос. наук, доц.

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, Украина

ФИЛОСОФИЯ ИНВАЙРОНМЕНТАЛИЗМА ВСЕЛЕНСКОГО ПАТРИАРХА ВАРФОЛОМЕЯ I

Посвящено идеям инвайронментализма в трудах и высказываниях Его Святейшества Вселенского Патриарха Варфоломея I. В экологической концепции "Зеленого патриарха" рассмотрено взаимосвязь религии и окружающей среды. Причиной кризиса окружающей среды признан кризис духовности. Утверждается, что утилитарной логики и этики недостаточно для изменения поведения человека в отношении окружающей среды – для экологического мышления нужна мировоззренческая основа, которую можно найти в религии. В частности, с точки зрения православной духовности, окружающая среда – это чудо Божественного творения. Поэтому мир – это сакральное место, чудо, место красоты и общения с Творцом. Осознание красоты и гармонии космоса предполагает понимание баланса и меры, путем к которым есть аскеза. Последняя реализуется через самоконтроль, который проявляется в взвешенном потреблении и использовании только необходимых ресурсов, отказе от излишеств ради блага других. Универсальным принципом философии и этики окружающей среды является установка на сохранение ресурсов для будущих поколений, это неоднократно подчеркнуто в речах и трудах Его Святейшества Вселенского Патриарха Варфоломея I.

Ключевые слова: Вселенский Патриарх Варфоломей I, философия окружающей среды, инвайронментализм, инвайронментальная теология, религия и окружающая среда, этика устойчивого развития.

Halyna Ilina, Doctor of Philosophical Sciences, Associate Prof.

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

ENVIRONMENTAL PHILOSOPHY OF ECUMENICAL PATRIARCH BARTHOLOMEW I

The article examines the ideas of environmentalism in the works and statements of His All Holiness Ecumenical Patriarch Bartholomew I. The ecological concept of the "Green Patriarch" reveals the relations between religion and the environment. The cause of the environmental crisis is recognized as a crisis of spirituality. It is argued in the concept that utilitarian logic and ethics are not enough to change human behavior towards the environment – ecological thinking requires another worldview that can be found in religion. In particular, from the point of view of Orthodox spirituality, the environment is a miracle of the Divine creation. Therefore, the world is a sacred place, a miracle, a place of beauty and communication with the Creator. Awareness of the beauty and harmony of the cosmos involves understanding the balance and measure. The way to achieve them is asceticism. The latter is realized through self-control, which is manifested in the balanced consumption and use of only the necessary resources and the abandonment of abusive consumption for the benefit of others. The universal principle of the philosophy and ethics of the environment is the instruction to preserve resources for future generations; this is repeatedly emphasized in the speeches and works of His Holiness Ecumenical Patriarch Bartholomew I.

Keywords: Ecumenical Patriarch Bartholomew I, philosophy of environment, environmentalism, environmental theology, religion and environment, ethics of sustainable development.